

KAKUKKFIÓKA

Fütyörészve lépett ki az ajtón, kissé peckesen, szemében ragyogó boldogsággal. Mélyen szemébe húzta a kalapját, s kicsit oldalt billentette bal felé, mintha azzal akarná eltakarni a világ szeme elől a szemében fénylő vidámságot.

Maga sem tudta volna megmagyarázni, miért ez az indokolatlan öröm. De tény, hogy a szívét, a hetykén kivetett mellét olyan erőteljes önbizalom dagasztotta, hogy akár a Bakocs hegyének is képes lett volna ne-kivetni a vállát.

Ja, a fiatalság! Persze, amíg fiatal az ember... – mondanák rá az idősebbek, akiknek a fülét megci-bálta már az élet, s üstöküket megkarmolászták a viharok...

Az anyja utána szólt:

– Már jó volna, ha kapnál valami munkát. Kéne vagy tíz lej fotogénre, sóra, miegymásra. Ó, istenem, elfogyott a málélisztünk is! Tudakozódj, fiam, a falu-ban. Legalább öt lej ha volna a háznál, lámpacsőre...

Inas, sovány, erősen barna bőrű asszony volt a Dá-vid édesanyja. De fekete szeme még most is olyan erősen ragyogott, amint elnézte távozó fiát, az ügyes, erős, szépszál legényt, hogy akár csillagnak is beillett volna az éjjeli égboltra.

A legény rábiccentett kevély fejével az anyja sza-vaira, de közben a fütyörészése eltévelyedett a dal-lamban.

Összevissza kalandoztak a gondolatai. Elképzelte az anyját, amint minden negyedévben egyszer, bokáig érő porban, perzselő napsütésben, cuppogó sárban vagy csontig hatoló hidegben, elgyalogol harminc kilométernyi távolságra az adóhivatalhoz, ahol aztán kifizetik neki a nyolcvanhat lejt kitevő hadiözvegyi segílyt.

Ez a szemszúrásból adott összeg mindig titokzatosnak tűnt a legény szemében. Sokszor úgy érezte, hogy talán jobb volna, ha nem adnának egy fityinget se annak a férfiúnak a haláláért, aki odaveszett a háborúba...

Dávid sohasem látta, fénykép sem maradt róla. Pedig a legtöbb falusi háznál ott látható a légyiszkos, kopott rációkban egy hihetetlenül csinos ruhába öltöztetett katonának a képe, alatta aranybetűvel írva: „Szolgálatom emlékére.” Gangos ló, kivont széles lapú kard s még fehér kesztyű is a délceg vitéz kezén. Ej, vigye el az ördög! Náluk sohasem volt efféle a falon. De hát nyilván fehér kesztyű sem volt soha azoknak a kezén, akiket a falon függő színes képek ábrázolnak.

Tudja ő, hogyan van az. Sok mindent megismert már az életben... Csak azt a férfit nem ismerte, nem látta soha...

A fehér kesztyűről egyik kegyetlen éjszakája rémlett föl az emlékezetében. Városon történt vele, alig két hete.

És ahogy erre gondolt, már nem füttyörészett, ajkán elhervadt a nóta dallama, kalapját még mélyebben húzta a szemébe, s a földre sütötte a szemét.

Egy álom képei keltek életre gondolataiban. Városon dolgozott, egy építészeti vállalkozónál, emeletes épületen, amely félbe is maradt a korai fagyok miatt. Az építést még nyár derekán elkezdték, de a cement körül valamiféle zavar támadt, s így lassan haladt a munka. A meleg nyári éjszakákat ott heverészte át az épülőfélben lévő háznál. Augusztus végén hűvösre fordult az idő, hajnal felé már sokszor vacogtak

a szálláson, a szabad ég alatt. Megjöttek a hideg őszi esők, s az észak felől torlódó fellegek szüntelen ontották a sűrű, vékony esővizet. Már-már úgy tűnt, mintha meglyukadt volna az ég, és sohasem szakadna vége az esőcseppek egyhangú kopogásának.

Végül is az őszi esők Dávidot beszorították az egyik tömegszállásra, három társával, akikkel együtt hajléktalankodtak a félbenmaradt épületben.

Komor, reménytelen hangulat vett erőt rajta az első éjszakán, amit a tömegszálláson töltött. Rossz szag, csípős dohányfüst, ázott emberek ruhájának kipárolgása kavargott a sűrű levegőben. A pricesnek összeeszkábált gyalulatlan deszka jobban nyomta, gyötörte az oldalát, mint az anyaföld, amely annak előtte sokszor derékaljául szolgált...

Keveset szundíthatott, amikor valami kínzó álmából egyszerre fölriadt, és felült a fekhelyén. A szíve hevesen dobogott. Szinte biztosan érezte, hogy meghalt az anyja, s ez az álom... Az álmóról hirtelen Amálira szökkent a gondolata... Hej, az az Amáli, a jómódú Dénes Károly bá leánya, azzal a szöke hajával és azzal a tündöklő kék szemével!

Elfacsarodott a szíve, majd megölte a bánat: hátha éppen ezen az éjszakán adta férjhez a leányt Dénes Károly bá!?!...

Mély álom nyomta el az elgyötört embereket a tömegszálláson.

Senki sem tudta később, hogy mikor és hová tűnt el az a szomorú szemű, kevés beszédű, komoly szavú fiatalember. Másnap a házépítő napszámosok csoportjában nem csodálkozott senki azon, hogy Dávidot ki-marta közülük a nyomorúság. De azt tudták róla, hogy nem volt útiköltsége, s csakis gyalog vághatott neki a világnak, ki tudja, merre; lehet az is, hogy jobb helyet talált valahol. Még a vállalkozó sem káromkodott a felmondás nélküli távozás miatt, hiszen helyébe tízen is beálltak, különösen így ősszel...

És itthon, a faluban? Hát bizony a házuk tetején még mindig becsorog az ég őszi bánata. Miért is ne

csorogna? Ki tatarozta volna meg a ház tetőzetét? És miből?

De az anyját életben találta. Az most is minden nap, minden órában az örökké hiányzó egy-két lej után sóhajtozik, s mindegyre végigkérdezi a fél falut, hogy nincsen-e valahol mosnivaló.

A kertek fölött árván, magánosan álldogáló vadalmafát sem vágta ki még a föld gazdája. Nyáron déli pihenőt szoktak tartani a fa árnyékában az aratók, és a tapasztalatlan gyerkőcök mulatságos fintort vágnek, ha belekóstolnak a gyümölcsébe. Az anyja egyszer egy köténnyel hazavitt belőle ecetnek. A fa áll, áll rendületlenül, kánikulában, záporok bő vizében, őszi napfényben, reggeli ködben...

Amott túl a vízen a hegy oldalát már föltépte az eke a jövő évi búzának. Zsengezölden terülnek a táblák a hegyoldalon...

Minden olyan, mint régen, semmi sem változott itt, sem a táj, sem az emberek élete, sem a szegények nyomorúsága. Ám Dávidra mégis újszerűen hat az előtte kitárulkozó kép, s jókedvre hangolja. Igen, mert már azt is kitudakolta az anyjától, félszóval, hogy Amáli nem ment-e férjhez.

Hej, ha élőszóval megmondhatná a húsz holdas Dénes Károly bá leányának, hogy érte jött haza, érte gyalogolt két hosszú hétig, ötszáz kilométernyi távolságból! Lábát fölsebezte a rossz bakancs, de az se fájt!

Égőre gyűjtotta arcát a gondolat. Újra csak a kalapjához menekült, s még egyet szeretett volna huzintani rajta, még jobban be a szemébe, de tovább az már nem engedett. Kajla karimája volt a kalapnak, s kisebb-nagyobb zsírpecsétek is díszeltek rajta. Valaki, még a házépítő napszámosok közül, megjegyezte volt egyszer, hogy akár káposztát is főzhetnének vele. Szalag sem volt rajta, ami pedig elengedhetetlen követelménye minden rendes főbelinek. De az ő kopott, zsírfoltos kalapjáról ellopta a szalagot a sok viszontagság, ki tudná megmondani, hol, mikor...

Csak azokkal a könyvecskékkel ne bánt volna olyan mostohán az édesanyja. Aggódva gondolt a könyveire. Attól félt, hogy mialatt nincsen odahaza, tüzet gyújt velük az anyja.

– Éppeng neked kellene ezek! – róttá meg az asszony, amikor meglátta a fia motyójából előkerülő szakadozott, szárfüles füzeteket, s rosszindulatú, barátságtalan pillantást vetett rájuk. – Betű kell neked! Fityfenét! Csak hadd olvasson a pap! Azért fizetik!

Ingerült mozdulattal a szüette szekrény tetejére hajtotta a könyveket. Az egyik visszahullt a tapaszos földre, mint a kitárt szárnyú pillangó. Talán éppen ez volt Dávidnak a legkedvesebb olvasmánya. Többször is végigvaklálta, lopva, hogy avatatlan szem ne láthassa. Aztán a társainak is sokszor beszélt róla. Milyen figyelemmel hallgatták a földhözragadt öt olasz paraszt történetét, akik életüket áldozták elnyomott falujukért.

Amikor ezt a könyvecskét olvasgatta, oldalairól mintha az ő falujának képe tárult volna elébe, még a gyermekek lármáját is hallotta, amint az iskola udvarán kipirult arccal hancúroznak, s a tanító éppen olyan recsegő hangon cserdít közéjük, mint náluk...

Városon nagy álmokat és nagy elhatározásokat szövögetett, s erősen felbiztatta magát. A könyvek parazsat loptak a szívébe.

Ám itthon egészen más minden, és semmi sem úgy történik, ahogy azt városon elképzelte. Mert lám csak, nagyon kell vigyáznia még arra is, hogy a jegyzőnek előre emeljen kalapot. A jegyző sokat árthat neki. Mindenekelőtt elvonhatja az egyéves katonamentességet, amelyet mint családfenntartó kapott. Aztán meg kell adni a tisztességet a nagygazdáknak is, különben piszkálhatja a körmét napestig, nem jut napszámos munkához. Bizony, neki egy talp-alatnyi földje sincs a falu szépen, szorgalmasan föl-szántott határában. Annak idején nagy kiterjedésű

földekről beszélt volt városon a társainak, óriási térségekről ábrándozott, amelyeket traktorral fognak majd megszántani...

Aztán ismét Amáli szőke haján és mosolygó kék szemein kalandozott a képzelete. Hogy is kerüljön ő az Amáli szeme elé? Szívében hordozta a fel-felparázsló szégyent a születése miatt. Senki fia ő. Még a háború idején (mialatt az a férfi, akinek a képét sem láthatta soha, a frontokon sanyargott) hadifoglyokat hoztak a faluba mezei munkára, segítségnek. Gondoskodott a falu róla, hogy Dávidnak már értelmesebb kisgyermek korában, amint az esze annyira nyílt, tudomására jusson, hogyan dolgozott édesanyja a foglyokkal a mezőn, s hogyan szállásoltak be hozzájuk is egyet az örökké hazafelé sóhajtozó merengők közül. Az anyja érett, fiatal, kicsit peckes testtartású menyecske volt abban az időben, és néhány távoli rokonon kívül senkije neki. Az a másik férfi is fogságba került, majd oda is veszett a háború és a forradalmak viharába. Belőle pedig így lett „kakukkfőka” – ahogy a faluban a szemére vetik, ha valakiben fölparázslik a méreg ellene.

Hogy is nézhetne ő Amálira? – Pirult, szégyenkezett magában, s átkozta a sorsot.

Erőteljes, mély férfihang riasztotta föl gondolataiból:

– Hallod-é. te legény!

Megrezzent, megállt, s széjjelnézett. S éppen Dénes Károly bá állott mögötte. Úgy látszik, követhette az utcán, vagy csak most szegődött a nyomába? Olyan lett a legény arca, mint a főtt rák.

– Ejnye, no. Ejjsze te vagy a Daru Jóska fia, mi?

A gazda tetőtől talpig végignézte, kétszer is, többször is.

– Nem is üsmerlek meg. Az apád sokat dógozott nálam...

Nagy zavarában Dávid a kalapjához bökött:

– Jónapot ’gyonsten.

– Nem ütöttél az apádra, úgy nézem.

Csak úgy égette a vizslató szempár!

S a gazda meg folytatta gonosz puhatolózással:

– Vagy a gúnyád miatt változtál volna el eny-nyire, mi?

Nézi, nézi, újra és újra, feje tetejétől a lábujjáig. Dávid is végignéz magán, de nem lát semmi különöset, ám mégis szeretne elsüllyedni a föld alá.

– Miféle gúnya ez? Városi. Ahá! Városi ruha. A darócharisnya már nem is jó neked. Megjárná, nem mondom, megjárná, ha a térgyed nem látszana ki belőle!

A ruha kopott is, foltos is. De az nem igaz, hogy a térde kilátszik belőle. Ám Dávid mégis olyan mozdulatot tesz, mintha rejteni akarná a térdét.

– Úgy nézem, hogy kommunista lettél. Beálltál te is. Városon vótál, mi? Hm-hm...

Dávid feltartja a fejét, most néz szembe először a gazdával.

Csak úgy homályosan átvillan emlékezetében az öt olasz története... De hát mit akar tőle Dénes Károly bá? Az Amáliért lángoló érzelmeiről orrintott volna meg valamit? Az nem lehet. Nagy titok az ő szívében a szépséges Dénes Amáli. Még neki sem mondja, a leánynak...

– Már hívnálak, hogy apríts egy kicsi fát. De a ruhád...

Most még körül is járja, hogy jobban szemügyre vehesse. A legénynek pedig nyelve hegyén a szó, hogy kínálkozzék fát hasogatni, de mégsem mondja ki. Nem szól semmit.

– Nem, te nem hasonlítasz az apádra – csóválja fejét a nagygazda.

Kicsit gondolkozik, majd mintha most kapna észbe, a homlokára csap;

– Ohó! Hát persze! Az nem is vót a te apád! Az a becsületes ember! No, nézd má, de megfélelkeztem! – Láthatólag örvend, hogy sikerült megféle-

nie a rejtélyt. – Az anyád hűtes ura, az tisztességes ember vót! Most jut eszembe, hogy ki is vagy te tulajdonképpen !

Kicsit lesi a szavak hatását, sunyin, álnokul pillog a homloka alól, és gonoszul vigyorog. Legalábbis Dávid így látja, miközben ég az egész teste.

Végre kiböki Károly bá, ami a lelkét fúrja;

– Mert annak a tisztességes embernek nem vót a fejihez nőve a kalap, mint neked! Az meg tudta emelni az utcán, ha elment valaki mellett. Látszik, hogy nem vagy a fia, hékás!

A legény indulni szeretett volna tovább. De hová? Hová is akart ő menni eredetileg? Állt, mint a tuskó, nem engedelmeskedtek a lábai. Most fedezte föl igazán, hogy milyen rongyos és elnyűtt a bakancsa is, a hosszú gyaloglás csaknem egészen lefordította a lábáról. Próbálta volna elrejteni a gazda szeme elől. De nem lehetett. Ott állott ócska városi ruhájában, rossz lábbelijében, s úgy érezte, hogy nemcsak Dénes Károly bá, de az egész falu őt nézi.

– Hogy is hívnak téged? Ferencnek?

Dacosan még össze is szorította a száját, nehogy véletlenül megszólaljon.

– De miféle Ferencnek? Nem jut eszembe a neved, na!

Farkasszemet néztek egy kevés ideig. A gazda arcán a vigyorgás mindjobban elborult. Köhintett egyet, s legyintett a kezével, és tett vagy két lépést, hogy folytassa útját.

Azonban hirtelen, mintha eszébe jutott volna valami, megfordult:

– Osztán jártál-é iskolába, te legény?

Várta egy pillanatig a választ. Nem kapott. Kicsit ingerült lett:

– Mert több tisztességet is tanulhattál vóna!

Döfött, kétszer is szúrni igyekezett minden mondatával!

Aztán, úgy látszott, végképp otthagyja az út köze-

pén a tiszteletlen legényt, akibe erősen beleakadt ezen a napon a tengelye. De közben másfelé is motoszkált a gondolata. Tényleg fát kéne aprítani a kályhába, a szolga ganézni van, az asszony pedig kárpál, hogy mindennap rimánkodnia kell a fáért az ebédfőzéshez. Olcsójános az ilyen rongyos éhenkórász, egy tál ételért egész nap képes fűrészelni, hasogatni – okoskodott a torzonborz szemöldökű, kacsázó járású gazda, s már el is párologott az imént éledező indulata. Újból megfordult.

– Nem mondom, hallod-é, azért, ha tudsz fát vágni, eljöhetsz. De a kalapodat, azt vedd le a fejedről, ha velem találkozol az utcán!

Dávid most szólalt meg először. Dacosan megrázta a fejét, s nem hangosan, de jól hallhatóan, határozott hangon annyit mondott:

– Dehogyan megyek!

– Mit beszélsz!? – jött ki a béketúrésból a nagygazda. Hirtelen mozdulattal visszalépett, s öklét is fölemelte, hogy rásújtson a legényre. De vissza is hőkölt. Lemondóan legyintett a kezével, hiszen nem érdemes törődni az ilyen jött-ment kúduccsal. Mit tölti vele az időt? – Nincsen nekem szükségem reád, te istentől elrugaszkodott, te! Tudom, hogy nyomorogtok az anyáddal, csak azért szóltam. De hát elég favágó van a faluban, te nyomorult!

Dávid szeme kigyúlt, fénylett:

– És ha más se menyen?

– Mii? Mit beszélsz?

– Mit gondol keed? Amért szegény valaki, hát már kapca? Hátha nem kap favágót az egész faluban?

Minden kimondott szó növelte szívében a bátorságot. Már nem félt a gazdától, s nem is szégyenkezett előtte a ruhája miatt. S a nagy tűzben, mely felgyújtotta, elfelejtkezett a leányról is.

De felbőszült erre a gazda is: vértől és kövérségtől duzzadt arca pattanásig feszült, mintha a gutaütés környékeznél. Ordított:

– Lázítani mered a szegénységet? A gazdák ellen,

he? Hogy ne jöjjenek hozzám fát vágni, mi? Hát én majd megtanítlak téged kommunistaságra! A kakukkfióka ponciusodat! Énvelem te ne kezdj, az istenedet, mert én kiköltöztetek a faluból anyáddal együtt! Ki én az országból is!

Fékevesztetten toporzékolt, s precskelt a nyála a szapora kiabálástól:

– Csendőrrel vitetlek el, te senki fia! Ezért vótál te városon, hogy ezt tanuljad ott, te bitang, te!

S Dénes Károly bá, mintha meggondolta volna magát, hirtelen útirányt változtatott, és szinte szaladva sietett visszafelé, arra, amerről jött. A kapuk mögül vagy a deszkaréseken itt-ott kilesett egy-egy szempár, de a kiabálást hallva, nyomban vissza is húzódott: senki sem akarta tanúként járni a bíróságot. Hogy az ellen a szegény, ágrólszakadt Dávid ellen valljanak? Azt nem... De a nagygazdával sem jó ujjat húzni. Legjobb tehát nem látni, nem hallani!

*

Dávid napestig csatangolt a faluban, isten tudja, merre, hová bódorgott el. Az anyja többször is kinézett az utcára, s nagyokat sóhajtozott, és fohászkodott, hátha az égből lepottyanna a fotogén, le a lámpacső is, meg valami kis ennivaló...

Mikor aztán az egyhangú, körös-körül egyforma szürke őszi ég sötétedni kezdett, s még komorabb színek kúsztak elő a hegyek mögül, a legény hazafelé vette az útját. Nehéz volt a lába, alig bírta a testét. S nehéz volt a szíve is, alig bírta az élet terhét...

A házban sötét volt. A tapaszos padló közepén még nem száradt föl a nedvesség, mely a becsurgó víz tócsája után maradt. Élettelennek, kihaltnak tűnt a ház, amint benyitott az ajtón; csak a kályha két kerek szeme világított. A zsarátnok már leégett, a tűz alig pislákkolt, – kimúlni készült az is. És valahonnan a sarokból megszólalt az anyja, mintha maga a sötétség beszélne:

– Nem kaptál munkát? Kerestél? Hej, fiam! Odatettem a vizet puliszkának, de mit főzzünk belé? A tél is mindjárt reánk szakad...

A legény fázósan megborzongott.

– Nincsen munka – dünnyögte kedvetlenül.

S még hozzátette kis idő múlva:

– Városon sincs. Falun sincs.

Kicsit ő is hallgatott, meghúzódott a kályha mellett, s elgémberedett kezét melengette. Aztán odalépett a szekrényhez, és a sötétben a könyvek között turkált. Olvasni szeretett volna, olvasni valamit, ami megnyugtatja, ami föllobbantja szívében a kialvó reménységet, mert nagyon föl volt dúlva a lelke. Olvasni szeretett volna ebben a nehéz, nyomasztó, kétségbeejtő órában, az öt olasz golyójárta testéről, a szegénység harcosainak kiontott vérééről, kiolthatatlan szelleméről...

A könyvet ki sem nyithatta az őszi éjszaka vak-sötétjében, hanem úgy aludt el vele, a kezében szorongatva.

S a könyv reggel ott hevert az ágya mellett, mert éjszaka valamikor kiesett a kezéből. Hogy mikor, arra a nagy meglepetésben, amit az ajtón dübörgő veszett dörömbölés riasztott föl benne, már nem emlékezett vissza. S nem is látta meg a könyvet a hajnali félhomályban, míg az őrmester úr sürgetésére gyorsan kapkodta magára a szanaszét hányt ruhadarabokat. De az őrmester sasszeme bezzeg föl fedezte a furcsa látványt az ágy mellett, mohón lehajolt érte, és fölvette, lapozgatta, s közben gyanakodva pillantgatott a legényre.

– Mi ez? Bolseviki! Aha, aha!

Forgatta a könyvecske lapjait, de nem tudta elképzelni azt a szerencsét, hogy ő ilyen könnyen hozzájusson valamiféle lázító tartalmú nyomtatványhoz. Éppen ezért, miután néhányszor végiglapozta, és még bele is szimatolt az orrával, lehajította az ágyra.

Mikor indulásra került a sor, mégis rámutatott:

– Azt is hozza! Maga olvasni is szokott? – csóvált csodálkozva s rosszállólag a fejét: sehogy sem fért a begyébe az a könyv.

Magázta Dávidot, noha a falubeli legényeket általában tegezni szokta. De ez nem olyan legény volt, mint a többi, akikre a táncbéli bakalódások és féktelen dulakodások alkalmával szokott kezet tenni. Ez várost járt, ennek a ruhája is városi volt, ha kopott is. Különben sem ismerte, most látta először életében.

Mégis, számára legfurcsább az az elrongyolt könyvecske volt, ledobva ott az ágy mellett. Ez hozta leginkább zavarba, s efeletti döbbenetében fordult akaratlanul magázásra a szája...

Marosvásárhely, 1937